

УДК 321.01:321.727:316.344.42(477)

DOI: 10.26661/swfh-2018-50-004

Реалізм та утопія в державотворчих концепціях В. Винниченка, В. Липинського, Д. Донцова

А. В. Бєлік

*Запорізький національний університет,
angell270@mail.ru*

Ключові слова:

аналіз, суспільно-політична думка, світогляд, монархічні погляди, автономія, незалежність, політична еліта, інтегральний націоналізм.

В статті порівнюються державотворчі концепції трьох відомих українських політиків і мислителів – В. Винниченка, Д. Донцова і В. Липинського. Ці політичні лідери належали до різних ідеологічних течій і були непримиренними противниками. Метою роботи є виявлення причин, через які унеможлилювали синтез їх світоглядів у важливий для України період – творення самостійної держави. Продемонстровано, як власні амбіції відомих особистостей, перевищуючи загальнонаціональні інтереси, призвели до краху держави, яка могла відбутися завдяки Українській революції.

Realism and utopia statist concepts V. Vinnichenko, V. Lipinski, D. Dontsov

A. Belik

Zaporizhzhia National University

Key words:

analysis, political thought, ideology, monarchist views, autonomy, independence, political elites, integrated nationalism. the socialist idea, of uniting the nation.

The article presents the state-forming concepts of three well — known Ukrainian politicians - V. Vinnichenko, D. Dontsov and V. Lipinsky. These political leaders belonged to different ideological currents, and as a result were irreconcilable opponents. The purpose of the work is to identify the reasons why it was impossible to synthesize their worldviews in the important period of Ukrainian history - the creation of an independent state. The article demonstrates how the ambitions of well-known personalities, transcending national interests, have led to the collapse of the state, which could have occurred through the revolution. In addition, this article presents the connection between several generations of Ukrainian socialists. The article describes the reasons for the popularity of socialist ideas in Ukraine at that period of history. Explaining the reasons for the uncompromising adherence to socialist ideas of the Chairman of the government of the Directory V. Vinnichenko. The emphasis is placed on the importance of building an independent state, defended by V. Lipinsky, D. Dontsov. The harmfulness of the autonomous views of V. Vynnychenko for Ukraine at that time was proved. The conclusion about the necessity of uniting the nation is made - what V. Lipinsky actively called for.

Серед концепцій національного державотворення, які сформувалися в українській політичній думці новітнього часу, особливу увагу політологів і істориків привертають політичні проекти В. Винниченка, В. Липинського і Д. Донцова. У 20-ті роки ХХ ст., після закінчення Української революції, розвиток політичної думки в Україні пов'язувався насамперед з їх іменами. Їхні погляди віддзеркалювали глибинні процеси, що відбувалися в тогочасному суспільно-політичному житті України. Тому завданням сучасних науковців, за слушним висловлюванням кандидата політичних наук Д. Гаврилюка, є засвоєння безцінного досвіду мину-

лих поколінь, який втілювався, зокрема, і в теоретичних конструкціях В. Винниченка, В. Липинського і Д. Донцова. Бо «тільки тоді, коли ми будемо знати свою історію, – цілком зазначає політолог, – ми матимемо перспективи на добре майбутнє. Коли ж це станеться, усвідомлення української ідеї поставне в площині українського державотворення. Все залежить від нас» [1, с. 11] .

У цілому, основні аспекти суспільно-політичних поглядів кожного з них достатньо вивчені, але не існує порівняльної характеристики, аналізу світоглядного «трикутника» Винниченко – Липинський – Донцов. До цього «трикутника»,

на наш погляд, необхідно звернутися спеціально, адже він може пролити світло на цілий ряд питань минулого і сучасності і, зокрема, дуже важливе питання — причини поразки Української революції і уроки, які з цього випливають.

У даній статті автор ставить перед собою завдання дати – у порівнянні – узагальнюючу відповідь на питання: у чому суть теоретичних поглядів В. Винниченка, Д. Донцова і В. Липинського; який вплив справила на їх формування європейська та світова теоретична думка; як ставилися вони до концептуальних підходів один одного. Не менш важливо знати також, як вплинули В. Винниченко, Д. Донцов і В. Липинський на трансформацію свідомості та поглядів українців. Залишаються актуальними і питання, чи хоча б один із запропонованих ними шляхів побудови держави був перспективним для українців на той час, і чи можливим був в українській політиці синтез світоглядів цих мислителів?

Якщо розглядати окремо творчий шлях кожної з цих відомих особистостей, то стає зрозумілим, що наукового матеріалу накопичилося багато. Зокрема, в працях В. Солдатенка, В. Лозицького, І. Шарова і багатьох інших авторів досконало висвітлена робота В. Винниченка в Центральній Раді та Директорії. Голова Директорії представлений як видатний політичний діяч, представник інтересів народу та України. Але існувала й сьогодні поширюється думка, що, творець всіх законодавчих актів Директорії, її «єдиноправний правитель» В. Винниченко здійснив на той час багато невірних кроків, і в той же час, не здійснив необхідних. Через те і «здав» Україну більшовикам. Перебуваючи в полоні своєї безкомпромисної радикально-соціалістичної доктрини він уперто йшов до поразки, стверджуючи при цьому, що іншого виходу не існує. На ці моменти слід звертати більше уваги, адже на помилках попередників вчаться.

У загальних рисах всім добре відомо, що в основі соціально-політичної доктрини В. Винниченка лежить поступове впровадження соціалізму. Україну він бачив автономною державою у складі Російської федерації. З цього приводу Д. Донцов з властивою йому іронією писав: «У практиці забороняється боротьба проти Москви, бо ми з нею, як учив Драгоманов, а за ним Грушевський і Винниченко, – «близнята по роду» і мусимо жити під спільним дахом. У культурі контактовці (в даному випадку – соціалісти, які відстоювали ідею єднання, контакту, з більшовицькою Росією. – прим. автора) прихилиються до ідеї «триєдиної Руси», або по-модерному – «многонаціонального

совітського народу», до постулату «двох рідних націй» і «двох рідних мов», та до ідеї, що культурним світочем для України має бути столиця «великого русского народа» Москва, тепер комуністична, більшовицька, з якою треба жити в «мирі» і злагоді...» [2, с. 279].

Так, дійсно, В. Винниченко, слідував за М. Грушевським, для якого, на думку Д. Донцова, «... гасло самостійності було гаслом гірших елементів нашої суспільності, елементів бандитських, контрреволюційних, реакційних. Чи люди з такою психікою могли організувати українську революцію, коли в самій її суті вони бачили контрреволюцію...» [3, с. 243-244]. На підтвердження цієї думки Д. Донцов цитує самого В. Винниченка, який переконує, що незалежність України в площині необхідності не лежить: «Самостійність я вважав тоді ідеєю, яка виходила з розпуки, з мрії, з емоцій її прихильників, а не об'єктивних можливостей і необхідностей, тому для політичної діяльності того часу вона була зайва, а тим самим і шкідлива. Тепер, коли в демократично-федеративній республіці Росії розгорнулися перед кожною нацією такі широкі, такі захоплюючі перспективи творчості..., ніякої орієнтації, крім федеративно-республіканської Росії, серед більш або менш відповідального революційно-демократичного громадянства українського нема і очевидно не може бути» [3, с. 243-244].

Взагалі, одним з фундаментальних постулатів соціально-політичної доктрини В. Винниченка було руйнування держави. Це суто марксистська ідея. Він вважав, що справедливість повинна здійснюватися через звільнення особи від соціальної експлуатації шляхом знищення держави, яка є машиною експлуатації. Як відомо, послідовна політика в цьому напрямку призвела до повного краху українського державотворення. Прикладом політичної деструкції може бути Декларація Директорії УНР, з якої зрозуміло, що В. Винниченко переконаний у необхідності знищення старого капіталістичного світу, а з ним і держави, як засобу експлуатації: «... І на його руїнах сходять паростки нового всесвітнього ладу, який не знатиме ніякого гніту й визиску» [4, с.174].

Зокрема, як послідовний соціаліст Голова Директорії не бажав спиратися на досягнення буржуазного уряду П. Скоропадського. На його переконання: тільки на руїнах старого світу можна будувати новий. Але історичний досвід свідчить про інше. Новий світ будується на традиціях, на вже існуючій базі, а не на звалищах. Але, як писав Д. Донцов: «Вони (Винниченки) хочуть повчати інших не про те, як є, а про те, як повинно

бути» [3, с. 257]. Тому до історичного досвіду української нації соціалісти не зверталися.

Що стосується до постаті самого Д. Донцова, то його погляд на статус і будівництво держави був радикально протилежним соціалістичному. У статті, присвяченій донцовському націоналізмові – «Націоналістична концепція Дмитра Донцова» – політолог Тарас Лутчин пише, що наукові дослідження ідеології Донцова пов'язані з прізвищами М. Сосновського та Р. Єндика. Монографію М. Сосновського, філософа за професією, можна вважати чи не найґрунтовнішим аналізом поглядів Донцова. Варто зазначити, що Сосновський був знайомий особисто з Донцовим, і його аналіз ідеології Донцова мав бути подарунком до дня народження, проте Донцов помер, так і не побачивши чи не найконструктивнішої критики на свою адресу [5]. У статті Т. Лутчина є об'єктивна, на наш погляд, оцінка ситуації, що склалася в Україні в 20-х роках, описана М. Сосновським, сучасником Донцова: «В українським житті тоді існувала ситуація, яка потребувала «лікаря» з психологією Донцова. Поява Донцова була історичною закономірністю. У той час треба було когось, хто би міг гостро й широко поставити питання українського національного характеру й духовного обличчя української нації, що претендувала на незалежність і суверенність. Ситуація на Україні в 20-х роках, що розвинулася після падіння української держави, могла мати справді трагічні наслідки для майбутнього українського народу. Великі національні катастрофи причиняються до великих і глибоких духовних криз, під тиском яких заломлюються навіть найвидатніші носії національних ідей. Цієї кризи не могло оминути українське суспільство; більше того, вона прийняла в нашому випадку набагато гостріший характер з уваги на ненормальний духовний розвиток української нації на переломі ХІХ і ХХ століть» [5].

Вивчаючи ідеологію Д. Донцова, Т. Лутчин звернувся до статті Г. Бійчука «Чинний націоналізм Д. Донцова» де сказано, що на глобальному рівні Донцовим були осмислені і сформульовані такі ідеологічні принципи, як глибинний традиціоналізм і окциденталізм української визвольної політики, її державницька традиція, культ героїки і всенаціонального активізму, містики і ірраціоналізму, романтики і боротьби. В книзі М. Леськова «Д. Донцов: філософія людини і нації» стверджується думка про те, що Д. Донцов обстоював ідею виховання української нації в дусі культу сильної ніцшеанської людини, яка протистоїть «плебсу» – інертній масі. Без сумніву,

шопенгауерська «воля» та ніцшіанська «воля до життя» як «жадання влади», стали абсолютними метафізичними підвалинами донцовського філософствування [5].

У статті С. Квіта «Трагічний оптимізм Д. Донцова» мова йде про мораль, яка відкидає ту людяність, що забороняє шкодити іншим, цінує життя понад усе, ненавидить хижацькі інстинкти. Вона знає інший синтез життя, іншу його мету, а для цієї мети, не могла служити дороговказом етикою міщанина. Її метою був сильний чоловік, а не цілий чоловік, що обіймає своєю любов'ю своє і чуже [6, с. 32-45]. У праці «Дмитро Донцов ідеолог українського націоналізму» Р. Єндик дає аналіз донцовському принципу про волю, як закон життя [7]. Є. Маланюк в статті «Д. Донцов» розкриває зміст чинного націоналізму Д. Донцова, стверджуючи, що суттю цього вчення є відображення епохи тоталітаризму, експансії, пріоритету маси над особистістю. Через це засади чинного націоналізму увібрали в себе погляди тієї європейської філософії, яка стала підґрунтям суспільної думки тогочасного світу. Є. Маланюк ставить своїм завданням, на основі аналізу націоналістичних вимог Донцова, показати впливи європейських філософів на формування його світоглядних позицій [8, с. 32-38]. Але вищевказані автори, глибоко розкриваючи світоглядні засади Д. Донцова, не ставили перед собою завдання дослідити результати їх можливого застосування на практиці. Відкритим є питання життєздатності цих поглядів. Адже, Д. Донцов був, хоча і талановитим, але все ж теоретиком.

Теж стосується і постаті В. Липинського. В працях Л. Біласа «В. Липинський і «територіалізм» [9], Ю. Вільчинського «Українська національна ідея в історії В. Липинського» [10], Я. Дашкевича «Хам чи Яфет. Липинський і українська революція» [11], Б. Кухти «З історії української політичної думки першої пол. ХІХ ст.» [12] І. Лисяка-Рудницького «В'ячеслав Липинський...» [13], Я. Пеленського «В. Липинський – засновник державної школи в укр. історіографії» [14], В. Потульницького «Політична доктрина В. Липинського» [15], Д. Чижевського «В'ячеслав Липинський як філософ історії» [16], В. Шевчука «В'ячеслав Липинський – історик, політик та мислитель» [17], О. Шморгуна «Українська ідея та українська ідеологія в державотворчій концепції В'ячеслава Липинського» [18], Ф. Турченка, Н. Заліської «В'ячеслав Липинський – ідеолог української демократичної хліборобської партії» [19] – у всіх цих працях висвітлена, серед іншого, політична програма В. Липинського. Ця програма базується на таких юридичних та економічних

заасадах: 1) гарантія недоторканності особи; 2) забезпечення права приватної власності на землю; 3) проведення аграрної реформи. Так, Ф. Турченко і Н. Заліська у своїй статті звертають увагу на те, що саме В. Липинський запропонував нову назву Українській демократичній партії – Українська демократична хліборобська партія (УДХП), що саме представлена ним програма якнайповніше відповідає «духу і букві» цієї назви, і таким чином, стала офіційною програмою УДХП [19]. Але, у автори цих праць не ставлять перед собою завдання, дослідити, як і при яких обставинах монархічні погляди В. Липинського із засадами християнства, етики і консерватизму, могли вивести країну із політичної кризи.

В. Липинський був авторитетною постаттю – відомим істориком, політиком, політологом. Його політична концепція, лягла в основу державницького, консервативного напрямку в українській політичній думці. І цілком очевидно, що її не можна було оминути увагою діючими політиками.

Із безлічі праць В. Липинського і Д. Донцова, зрозуміло, що вони були переконаними незалежниками. Для В. Липинського – це конституційна монархія у формі гетьманату (підтримував П. Скоропадського). Ідеал української державності В. Липинський вбачав в династичному правлінні гетьманського типу – гетьманщині, принципом організації якої є «клясократія». Це означає розуміння кожним класом свого місця і призначення за наявності провідного класу (еліти), що міцно спирається на визнання авторитету своєї Землі, пов'язаного з ним (клас Хліборобів). Клясократія передбачає об'єднання всіх класів почуттям спільності, а не «злобним вишукуванням в оці ближнього пилінки». Тобто, на передній план ставиться шляхетність і благородство. Мова йшла про проект Української Трудової Монархії. Це має бути такий лад, який спирався б на співробітництво всіх класів, рівновагу між прогресом і консерватизмом, обмеження Верховної Гетьманської влади законом, який стоїть над Гетьманом так само, як над всіма. Ці думки висвітлені у роботі «Листи до братів-хліборобів», які публікувалися в 20-ті рр. [20, с.173].

Ще раз згадаємо, що ж пропонував і прагнув реалізувати на практиці В. Винниченко. Державницьким ідеалом у його творчості і практичній діяльності в роки Української революції була широка автономія України у складі демократичної федеративної Російської республіки. Закони України в межах цього союзу мав ухвалювати лише її власний сейм, а також він повинен наглядати за їх відповідністю конституції. Основа

суспільного і державного життя для В. Винниченка – соціальна справедливість, яка передбачає рівність всіх громадян перед законом, соціальну рівність, «поміркованість у споживанні і володінні майном». Національне, за Винниченком, повинне поступатися соціальним проблемам. Диктатури пролетаріату для України голова Директорії не сприймав, але був готовий підтримати «державницький соціалізм» Москви за умови відкидання «абсолютного централізму» [4, с. 168 – 176]. В. Липинський критикував автономістські позиції та соціалістичні погляди і був у антагоністичних стосунках із головою уряду Директорії у питаннях політики. В. Липинський у статті «Листи до братів хліборобів» писав: «Ми українські самостійники несоціалісти хотіли тоді негайного проголошення незалежності України, миру з Центральними Державами та війни з Керенським, якого ми вважали ставлеником анонімного міжнародного фінансового капіталу. Завданням того ставленика було – як ми думали – зробити російську революцію коштом зруйнування «аграріїв», тобто фактично коштом зруйнування України в першій мірі. Але навіть на самостійників-соціалістів дивились – як пише В. Винниченко в своїм «Відродженню Нації», як на «людей занадто вже хоробливо пронятих національним чуттям... Що ж до самостійності, то навіть уважали небезпечною для революції ідею сепаратизму, бо вона могла розбити революційні сили всієї Росії «... В результаті українська інтелігенція, замість в ім'я національної ідеї та єдності української нації подати братню руку українським хліборобам, облобизалась в ім'я єдності російського революційного фронту з Керенським, одержавши за це від нього обвинувачення в «30 сребренниках» [21, с.157].

Із «Листів до братів хліборобів» зрозуміло також, що В. Липинський ототожнював поняття держава і нація. Він стверджував, що тільки держава, збудована українською нацією, врятує Україну від економічного розпаду та анархії. В. Липинський наголошував на необхідності територіального патріотизму, тобто любові до рідної землі та всіх її мешканців, незалежно від національного походження, різко засуджував український шовінізм в особі Д. Донцова. При цьому, автор «Листів...» виступав і проти галицько-наддніпряньського антагонізму, стверджуючи, що подібного роду регіоналізм потрібно викоринювати [21, с. 148].

У «Листах...» В. Липинський, описує три типи політичних режимів: влада сильних войовників, влада продуцентів та влада інтелігентів. Звідси,

три типи політичних режимів: демократичний, охлократичний, при абсолютній перевазі військових, класократичний, коли при владі активна меншість. За В. Липинським, клас – це група, яка здатна об'єднати націю, бо вона має спільний інтерес, спільну традицію, спільну культуру і одну політичну лінію, а тому може мати силу і авторитет [20, с. 257-266]. В. Липинський, так само як і В. Винниченко, робив ставку на клас хліборобів, селян. Але ненависть голови Директорії до В. Липинського починається з твердження останнього, що тільки при гетьмансько-монархічній формі українського державного ладу український клас хліборобів зможе об'єднатись, зорганізуватися і отримати силу в соціально-економічній структурі Української Трудової Монархії [21, с. 191-201]. Закономірно, що В. Винниченко – один з головних керівників повстання проти гетьмана, соціаліст за переконаннями, не міг миритися з ідеологом гетьмансько-монархічної форми українського державного ладу. В «Листах...» В. Липинський пише, що існує два види нації – руйнуюча і будуюча. Він стверджує, що без двох прикмет: матеріальної сили і морального авторитету – не може бути національної аристократії, а отже і нації. «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі собі її не збудуємо, і ніхто з нас не зробить націю, коли ми самі нацією не схочемо бути» [22, с. 158]. Отже, творення національної української державності було змістом життя та найвищою політичною цінністю для В. Липинського.

Що ж стосується В. Винниченка, то він обійнявши посаду голови Директорії, за оцінкою В. Липинського, «розвалював» інститути української державності, творені тисячоліттями. Він, як соціаліст, бачив в державі машину, що пригнічує народні маси. Для В. Липинського своя держава є «меншим злом», ніж її відсутність. В. Винниченко соціаліст-федераліст, а В. Липинський – самостійник та монархіст, ідеї якого суперечили духові часу. Для нього було неприпустимим прагнення В. Винниченка знайти собі союзника за межами України, зокрема, в особі Радянської Росії. В. Липинський був переконаний, що українство як сила здатне синтезувати досвід Сходу і Заходу й повести свою Батьківщину шляхом незалежності.

Із численних тверджень В. Липинського зрозуміло, що, ототожнюючи поняття держава і нація, домінантою для нього все ж таки є держава, а потім – нація. Власна державна організація є немов би завершенням діяльності нації в політичному просторі і має бути джерелом буття нації. Така загальна схема. Одже, «до української

нації через українську державу» – таке політичне кредо В. Липинського. Народ набуває статусу нації у тому разі, коли він свідомо мобілізує свої ресурси для досягнення цієї мети. Тому, державу В. Липинський розглядав як джерело єдності нації, а її складовими вважав Владу, Територію, Громадянство, без яких жодна держава існувати не може, оскільки для цього потрібна організована сила, яка підтримує владу в ім'я добра цілої землі-території і цілого громадянства [21, с.100].

Для В. Винниченка, в період перебування його при владі, реальним ідеалом в існуючих умовах була автономія України у складі Російської Федерації на принципах рівності, взаємовигідних економічних зв'язків, збереження державної цілісності Росії та України. Незалежність України неможлива, стверджував В. Винниченко, насамперед, через міжнародне положення України, оскільки, відірвавшись від Росії, може потрапити в залежність від іншої сильної держави Заходу. Тому Україна має добиватися не політичної і економічної незалежності від Росії, а співіснування на взаємовигідних умовах, у формі співдружності двох держав [4, с. 494-504.].

За В. Липинським влада в державі повинна бути законною, статичною і загальною, а її право правити державою має опиратися на дещо вище, старше і святіше, ніж вона сама. Вона не може впливати також тільки з того, що вона «хоче» правити і має «гін» до влади. «Боже помазання, яке вона в покорі приймає, і закон батьків (традиція), який вона з любов'ю продовжує, – ось що лежить, в тій чи іншій формі, в основі народження всіх державних влад цілого світу» [23, с. 46].

Виступаючи за побудову Української держави та незалежність України, В. Липинський був націоналістом в кращому розумінні цього слова. Критично ставлячись до націоналізму у його надміру радикальних формах, він вважав, що націоналізм буває двояким: державно-творчим і державно-руйнуючим, називаючи перший патріотизмом, а другий – шовінізмом. В. Винниченко ж розв'язання національного питання пов'язував з демократичним розвитком (національним і соціальним), що виключає будь-які форми насильницької централізації, панування одного народу над іншим. Національне він розумів у вимірах загальнолюдського. Загрозу демократичному та національному розвитку України В. Винниченко вбачав у відсутності єдності та згуртованості українського народу, а особливо його проводу. Майбутнє України пов'язував з вільною, рівноправною, справедливою федерацією, яка відповідає цілям соціального прогресу, проте не має

нічого спільного з «єдинонеділимим мисленням» та діями. Така федерація має будуватися на засадах самостійної державності, цілковитої незалежності України, збереженні української мови в усіх інститутах, урядових установах, школах, активізації національної самосвідомості народу в розбудові своєї державності, розвитку культури. Цілком зрозуміло, чому В. Винниченко прихильно поставився до організації СРСР, однак виступав з принциповою і значною мірою виправданою критикою національної політики більшовиків і радянського уряду за недооцінку ними національних інтересів та обмеження національних прав республік. [4, с. 488, 492, 493.]. Політико-соціологічна концепція В. Липинського підпорядкована вирішенню практичного завдання — побудові незалежної української держави. І, як стверджує Д. Гаврилюк, важлива роль при цьому належить ідеології. Теоретичні міркування В. Липинського щодо ідеології можна звести до таких тез: ідеологія — історичне явище, пов'язане з матеріальним буттям; ідеологія завжди пов'язана з певною соціальною групою; головною функцією ідеології є інструментальна функція, її завдання — бути могутнім ефективним засобом національного відродження; ідеологія повинна протистояти ірраціональним прагненням народу [1, с. 11].

Про негатив «недержавності» В. Липинський пише: «Хвороба недержавности має своє джерело не в причинах зовнішніх — вона не травматичного походження, як хвороба поневолености — а викликана вона причинами внутрішніми, органічними, без усунення яких ніякі найбільше сприяючі зовнішні умови, ніякі найвірніші союзники, ніякі, навіть найкращі, зовнішні «орієнтації», абсолютно нічого не допоможуть». Чи не вдаються і нині взнаки симптоми цієї «внутрішньої» хвороби? Чому нехтують цим національно-патріотичні сили? Чому недостатньою мірою враховується найуразливіша сторона нашого народу — цивілізаційний розкол нації? «Духовна межовість» належить до одного з найвиразніших недержавотворчих чинників. [24, с. 162].

Соціалісти ж на чолі з В. Винниченко, за переконанням В. Липинського, розкололи українську націю не навпіл, а можна сказати «покромсали» її, викресливши буржуазію зовсім з історичного процесу, не довіряючи пролетаріату, та відмовивши деякій частині інтелігенції в управлінні державою. Отже, через таку полярність у світоглядах, після приходу до влади Директорії, як писав у своєму щоденнику Є Чикаленко: «...В. Винниченко ... був страшенно настроений проти Липинського, як католика, і не хотів його вважати за посла, навіть,

кажуть, видав розпорядження увільнити його з посольства, але міністерство закордонних справ затримало і не виконало того розпорядження» [25, с.525-526]. Інший автор, І. Передирій стверджує, що «...серед нової влади В. Липинський мав багато опонентів і відвертих ворогів, котрі прагнули будь-що дискредитувати українського посла. Але навіть вони зрештою мусили визнавати організованість, плідність та результативність роботи підпорядкованого В. Липинському посольства» [26, с.3]. Непослідовні політичні кроки Директорії, а також репресивні заходи проти діячів-державників зрештою змусили посла відмовитися від посади. Останньою краплею для прийняття безповоротного рішення став розстріл талановитого воєначальника П. Болбочана, котрий спробував виступити проти політичного курсу Симона Петлюри [26, с. 3].

Показовим є факт, на який звернули увагу Ф. Турченко і Н. Заліська у своїй статті «В'ячеслав Липинський — ідеолог Української

демократичної хліборобської партії»: «Ще влітку 1917 р., коли УДХП тільки формувалася, її лідери звернулись до М. Грушевського і В. Винниченка з пропозицією включити до Ради членів цієї партії. Але згоди на це не отримали. Однак і після цього хлібороби-демократи не почали «гострити ножа» на Центральну Раду, як про це писав Винниченко» [19]. Бо, і надалі це буде відзначено, В. Липинський послідовно виступав за єдність нації, а не ворожнечу, як це було в період Директорії між соціалістами. У вищевказаній статті, автори, спираючись на О. Субтельного, відзначають, що В. Липинський, який був ідеологом УДХП, розумів: «Давня дилема української інтелігенції — чому віддавати пріоритет: соціальній революції чи національному визволенню, сіяла в лавах Центральної Ради, а потім і Директорії ворожнечу і безладдя». Ця партійна ворожнеча, посилена особистою боротьбою за лідерство, стала одною з причин слабкості, а в кінцевому рахунку і поразки соціалістичної влади на Україні» [19].

Липинський, попри толерантне ставлення до соціалістів у ділових стосунках (деякий час при Директорії він залишався на службі у її дипломатичному корпусі), все ж глибоко в душі ненавидів їх і побоювався. Це зрозуміло з його багаточисельних листів до Є. Чикаленка. В одному з таких листів він писав: «Ви пишете, Дорогий Євгене Харламовичу, що агонія большевизму протягнеться ще довго. А мені здається, що вона, на жаль, може скінчитись дуже скоро. Кажу «на жаль», бо ми знов не будемо готові. І знов, на місце соціалістів, наростають нові руйнітники: націоналісти. Як

Винниченки, Петлюри і Шаповали довели до перемоги большевизму, який завершив їх ідеї, так Донцови, Віктори Андрієвські і інші доведуть до перемоги всеросійського націоналізму, який логічно завершить їх ідеї. Якщо ведете і далі свій дневник, то запишіть, як ласка Ваша, оці мої слова. Бо здається така наша з Вами доля давати перестороги, які справджуються, але який ніхто з наших любих земляків, не слухає» [25, с. 613].

Отже, В. Липинський не тільки не підтримував автономіські погляди В. Винниченка, але йому був чужим і інтегральний націоналізм Д. Донцова. До того ж, із листа зрозуміло, що «давати перестороги» – для українських мислителів – це рівноцінно тому, що і активно діяти. А винувати ті, хто не прислухався. Чомусь В. Липинський вважав, що його ідеї повинні втілювати інші. Але практика доводить – лише ті політичні діячі чогось досягали, які самотужки втілювали свої ідеї в життя. Прикладом може бути теоретик і, водночас, практик комуністичної ідеї В. Ленін. Практичним політиком, незважаючи на його утопізм, був і В. Винниченко.

Як про це було сказано вище, В. Липинський добре розумів необхідність єдності нації і агітував за це. У своєму трактаті «Листи до братів-хліборобів» він стверджує, що твір «Відродження нації» В. Винниченка – це «дикі і фантастичні легенди», з якого зрозуміло, що «глибоке, варварське, примітивне незнання своїх земляків і свого краю лежало в основі цієї чисто звірячої взаємної антипатії, якою українські люде, в хвилини, коли треба було всяку ціну єднатись, взаємно, неначе пружинами, одштовхували себе. Як могло бути об'єднане на ділі те, що було не об'єднане в думках, мисленних образах і намірах» [24, с. 199]. Ворожнеча – ось корінь зла і одна з основних причин поразки у боротьбі за державу, на думку В. Липинського, і він мав рацію.

Державницький світогляд В. Липинський був цілісний, органічний. До політики він йшов через історичну науку, будучи відомим істориком. Через вироблене на підставі історичних фактів світосприйняття, його по праву вважають засновником державницької школи в українській історіографії. До появи його праць в українській історіографії панувала народницька концепція, провідними представниками якої були М. Костомаров, В. Антонович, О. Лазаревський, М. Грушевський. У центрі уваги представників народницької концепції був народ, під яким розуміли переважно селянські маси. Вони вважали, що відродження народу і визволення його з неволі можна досягнути шляхом підпорядкування

йому інтересів інших суспільних груп. Вважаючи народ рушійною силою історії, вчені народницького напрямку упереджено ставилися до держави, вбачаючи у ній лише фактори насильства і визиску. Саме ця традиція Костомарова, Драгоманова, Антоновича, Грушевського та їх однодумців, некритично сприйнята В. Винниченка стала відправною точкою його політичної практики під час Української революції 1917–1921 років. Д. Донцов вважає, що вона не відповідала тодішнім настроям мас: «В масах кільчилася і кріпла нова думка, свідомість великого історичного завдання народу». Але ці настрої не знайшли своїх провідників. Донцов з обуренням зазначає: «... Ся думка в маси, як усе в маси – хаотична, не знайшла свого кристалізаційного осередку, не знайшла магніту, до якого б тягнулася її воля. Тодішні «князі громадськості» були поколінням, роз'їденим пістряком народництва, поколінням, яке, за Драгомановим, пишалося своїм рабським тавром, називаючи себе «плебейською нацією» [3, с. 251].

А ось концепція державотворення В. Липинського залишилася тільки в мріях незначного кола інтелектуалів і політиків. Як політичний діяч, він залишався лише теоретиком і радником, до ідей якого самовпевнені соціалісти, що були при владі, не тільки не прислухалися, а й нещадно критикували.

В думці щодо необхідності творення української держави В. Липинський утвердився ще до Першої світової війни. У трактаті «Меморіал до Українського Комітету про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі» (грудень 1912 р.) він сформулював концепцію самостійної української держави, заснованої на демократичних засадах, незалежно від її конституційної форми. Згодом, удосконалюючи цю тезу, він переконливо доводив, що без держави немає нації, а є народ лише в його етнічному значенні [27, с.224].

Загалом ідеї В. Липинського не знайшли широкої підтримки в суспільстві. На те є об'єктивні причини. Однак багато його висновків щодо утвердження України як самостійної держави зберегли своє значення, викликаючи інтерес у сучасних політиків і політологів. Велике значення також мають його думки про теорію еліт, які за оригінальністю можна поставити в один ряд з класичними визначеннями Г. Моски, В. Парето і Р. Міхельса [1, с. 11]. Неординарним є політико-плюралістичний підхід В. Липинського і до питання про майбутній державний устрій України, поєднання в єдиному сплаві соціальної, політичної і релігійної толерантності щодо вирішення найважливіших суспільно-політичних проблем.

Вартісним є також його теоретичне осмислення на національному ґрунті проблеми легітимності влади. На відміну від Д. Донцова, він розглядав політику не як спосіб ідеологічного забезпечення влади, а як універсальний засіб, що сприяє вибору найоптимальніших методів здобуття та організації влади, досягненню суспільної злагоди, утворенню і збереженню окремої держави на українській землі, забезпеченню існування й розвитку української нації.

Адресюк і М. Горелов у статті «Липинський про загрози українській державності», спираючись на його теоретичну спадщину, стверджують, що В. Липинський – перший український філософ-державник, що визначав формулу української державності через консенсус та консолідацію: «Цементом політичним, спаюючим місцевих українських людей в боротьбі за власну державу ми хочемо мати патріотизм – любов до спільної Батьківщини, а не Ваш соціалізм, – зненависть місцевих бідних до місцевих багатих, і не Ваш націоналізм – зненависть місцевих «Українців» до місцевих «не-Українців» [28, §6.]. Такі міркування В. Липинського свідчать про те, що ні з В. Винниченком, ні з Д. Донцовим він не міг порозумітися, бо мав протилежні погляди, які були його глибокими переконаннями на все життя. Липинський вважав, що лише самостійна українська держава може забезпечити всебічний і повнокровний розвиток нації, поставити на відповідну висоту українську мову й культуру. Він був «...послідовним державником стосовно рутинницької діяльності доморощених демократів» [28, §6.]. Погоджуючись з Б. Адресюком і М. Гореловим, можна стверджувати, що В. Липинський був демократом настільки, наскільки національна демократія відповідала інтересам побудови незалежної України. Якщо ж взяти до уваги, що гра у демократію призвела до чергового краху державницької ідеї, стане зрозумілим негативне сприйняття Липинським цієї моделі державного устрою. З таких самих позицій оцінював він діяльність соціалістів та націоналістів, нерідко ставлячи між ними знак рівності. Ані перші, ані другі, вважав Липинський, ніколи не зможуть побудувати суверенну Україну. Обґрунтував він у своїх «Листах...» це твердження у такий спосіб: «Ви – соціалісти і націоналісти – творити Україну хочете... поділом горизонтальним. Ви хочете відділити «чужі» верхи від «українських» низів і винищити верхи низами. При чім Ви не різнитесь між собою ні психікою, ні методом, ні темпераментом, а тільки чисто словесним, зверхнім гаслом. Соціалісти хочуть знищити на Україні

верхи низами під гаслом соціалістичним: «бий панів, бо вони буржуї», а Ви – націоналісти – хочете зробити те саме, тільки під гаслом племінно-націоналістичним: «бий панів, бо вони не Українці». І ціль та самісенька: владу на Україні при допомозі «соціалістичного» чи «націоналістичного» народу захватити в свої, інтелегентські руки. Тому то так легко з соціалістів Ви станете націоналістами і з націоналістів «зміновиховцями». І тому то одні і другі Ви засуджені як Українці на загибель. Придумати щось таке, щоб підняти масу і на її спині виплисти наверх – ось на що скеровані всі Ваші умови потуги. І тому Вас б'ють і завжди бити будуть. Тому не бачити Вам незалежної Вашої соціалістичної чи націоналістичної України. Її не здобуде Ваш соціалізм чи націоналізм, а дисципліна, організація і, головне, убагородження Вас самих і провідників» [28, §6.]. В. Липинський працював з цими людьми з Центральної Ради і, очевидно, мав право на таку різку критику. Болів душею за Україну, але нічого, на жаль, вдіяти не міг. Було у нього більше противників, ніж однодумців.

Перейдемо тепер до Д. Донцова. Далеко не всі сприймали і його. Відомі діячі епохи – М. Грушевський, В. Винниченко, В. Липинський, В. Дорошенко, О. Назарук знелюбили Д. Донцова за войовничість ідейної програми, відкритість позиції, різку критику, розхитування усталеного і ними освяченого українського «невизначеного суспільного життя» [29, с. 35]. Сам Д. Донцов теж войовничо ставився до своїх опонентів, так як не бачив в Україні у період війни ідейно-політичної течії, яка б могла згуртувати націю і повести її назустріч великим випробуванням і меті. Звідси – нищівність його критики [29, с. 39].

Говорячи про творче надбання Д. Донцова, політолог Т. Лутчин у статті «Націоналістична концепція Дмитра Донцова», акцентує увагу на одному з найсильніших місць донцовської концепції українського націоналізму – ідеї провідної верстви. Ця ідея розкрита у його знаменитому «Націоналізмові» та іще одній не менш важливій праці – «Дух нашої давнини», опублікованій у Празі, в 1944 р. [5]. Отже, суть даної концепції в тому, що Донцов прагнув свою ідею ієрархізованого суспільства протиставити класократії, інтернаціоналізмові, соціалізмові, існуючій демократії та іншим суспільно-політичним ідеям, що на думку Донцова, здатні завести в прірву Україну. Базою творення провідної верстви Донцов проголошує не народ, не масу, не клас, ані партійно-політичну програму, лише певна каста «луччих людей», що спирається на засаду суворого добору й чистки та персональних моральних якостей. Д. Донцов

був переконаний, що доки була в Україні сильна й мужня провідна верства, то й країна розвивалася. Без такої касти не було б і сильної Русі, і козаччини. Він вважав, що провина за поразки, лежить не на народів, а на провідній верстві, що виявилася «щепкою на поверхні розбурханого моря». Отже, бачимо наскільки важливою у житті нації Д. Донцов вважав роль провідної верстви, на неї він покладає всю моральну відповідальність за піднесення чи занепад. Завдання провідної верстви: здійснювати організаторську функцію, боронити землю, мобілізувати цілий народ, організувати культурне життя, оберігати від зовнішнього чи внутрішнього лиха. Ідею провідної верстви Донцов протиставляє ідеям юрби, плебсу, «хліборобам», покликання яких бути виконавцем волі сильніших.

Слід виділити кілька важливих аспектів теорії еліти Дмитра Донцова. Націю очолює каста кращих людей, провідна верства. Будь-яке суспільство має ієрархічну будову, тобто поділене на вищі й нижчі касти. Цей поділ має не соціальний, а «людський» характер, тобто люди поділяються на касти залежно від природних здібностей. Ідея ієрархічності суспільства, за Донцовим, була непорушним правилом буття українців, принаймні, до XIX століття.

А про українську еліту періоду Центральної Ради і Директорії Донцов з превеликою іронією пише наступне: «Це була демосоціалістична, іноді комуністична, «еліта» з її головними представниками: Грушевським, Винниченком, Крушельницьким, Вітиком, Петрушевичем, Севрюком, Залізняком починаючи, а закінчуючи сучасними емігрантськими «контактовцями» з висланниками кліки Кремля. Подібних «демократів» назвав Мак-Артур демагогами, циніками і лицемірами. А до цих треба ще додати сліпців, незрячих, задурманених драгоманівською чужою мудрістю. Це вони втратили віру в Духу, його силу й «розбіглись манівцями і попали у полон ворожих доктрин». І за це власне гріх проти Духу відвернувся він від них і від тої країни, яку сліпі вожді вели в провалля в порозумінні з дияволом [30, с. 273 – 274]. Отже, за Д. Донцовим, людське суспільство – аристократичне. В суспільному житті провідна каста виконує роль формотворця. Саме вища каста своїми ідеями і духом тримає суспільність (націю), дає їй силу, надихає, охороняє від агресії і розкладу через егоїстичні відцентрові тенденції, що призводять до знищення форми і обернення націю на натовп, «аморфну масу». Цієї мети (єдності) провідна верства досягає, керуючись не інтересами окремих частин, а інтересами охоро-

ни цілісності всієї спільноти. Провідна верства творить державу й за неї відповідає, маса воліє егалітарності, що є прямим шляхом до занепаду, якщо цю масу не організувати належним чином. Що ж стосується В. Винниченка, то він, за переконанням Донцова постійно йшов за «возом всевітнього соціалізму», категорично не сприймав його погляди, зокрема, постулат інтегрального націоналізму, зокрема, ідею, що людське суспільство – аристократичне, що кожна нація має свій власний закон, свою власну правду і повинна лише їм коритися. Антогонізм між двома політиками був занадто глибокий. Винниченко буквально вимагав смерті Донцова [29, с. 43-56]. Після захоплення влади Директорією Донцов змушений був виїхати за кордон. У своєму щоденнику він залишив запис: «...Директорія йде вліво... Всіх викидають з посад, хто не є соціялістом. Нічого не розбудовують, рабське малповання большевизму. Страх перед рішучими заходами проти червоних» [31, с. 125].

Концепцію інтегрального націоналізму Донцов вибудовував, враховуючи, перш за все, невдалий досвід Української революції. Він, зокрема, стверджував, що «інстинкт панування («примусу»), властивий всякій великій ідеї, і ніколи без нього вона жодною «ніжністю» Винниченка, ані «спілковою» філософією Федьковича, ані «антиберкутівством» Франка, ані «антифанатизмом» Драгоманова, ані Тичининою «музикою», ані «народолюбством» соціалістів, – не здобуде собі право на буття» [29, с. 396]. Д. Донцов звинувачував соціалістів у відсутності власного чіткого плану дій, у постійному орієнтуванні на сусіда: «Коли репрезентатами сепаратизму стали М. Грушевський, В. Винниченко, С. Єфремов, А. Марголін, в тій хвилі на місці яскравої, виразної ідеї повстав ідеологічний хаос. З'явилися нові кличі – «через самостійність до федерації», а пізніше – «самостійність у СССР», «самостійність у союзі народів Росії», у «Лізі Народів Сходу Європи...» [33, с. 102]. «... Українські патріоти (В. Винниченко, В. Липинський, М. Грушевський) в розпал війни з большевиками потілися, щоб конструювати теорію про «братній по крові російський народ» [33, с. 120].

Щодо Липинського, то у даному випадку Донцов не зовсім правий. Вже говорилося про те, що В. Липинський звинувачував В. Винниченка у тому, що «... українська інтелігенція, замість в ім'я національної ідеї та єдності української нації подати братню руку українським хліборобам, облобизалась в ім'я єдності російського революційного фронту з Керенським, одержавши за це від нього обвинувачення в «30 серебренниках»

[21, с.157]. Так само про Винниченка пише і Д. Донцов: «... Володимир Винниченко, який теж служив «високим шляхетним ідеалам», у розгарі революції закликав, «що тепер не треба роздувати свій гнів, не треба кидати нашого спільника – російську демократію, не треба дуже насідати на нього», навпаки – мати до неї довір'я, щоби на власній шкірі відчути гнів тої демократії. Хоч як її запевняв, що він її води не каламутив...» [34, с.148].

На відміну від В. Винниченка, Донцов не вірив у братерські почуття «нової» Росії до України. Дії соціалістів обурювали його. У статті «Розрита могила» він писав: «Хто читав «Відродження нації» В. Винниченка, сей із нічим не зрівняний документ маніловської прекраснодушності і демократичного кретинства, той має добре поняття про сю безпорадну, закохано-ентузіастичну, обурюючу ментальність тодішніх Маратів... Якими довірливо-розкоханими очима споглядали вони «на вздорнутую на диби» революційну Росію з червоним вершиком на хребті, як вона готувалася до нового полтавського рейду... Нова Росія, правда, не відштовхне, але стисне, як долюнгу Дон Жуана камінній командор...» [35, с. 207].

Тож, з міркувань Д. Донцова зрозуміло, що він був прихильником активних дій, стверджував, що завойовувати свої права потрібно із зброєю в руках, тому критикує винниченківську «дипломатію»: «Винниченко казав...що добиватися свого права українська революція мала «не проливом крови». І се в той момент, коли на нас із півночі сунула тяжка, уперта, як визнавали самі ж «лідери», непримирима, «засліплена» в своїх рабовласницьких інтересах сила, яка грозила нам багнетом і насильством. Що ж треба було протиставити тій силі? Тій агресивній, сліпій і захланній силі вони протиставляли силу переконання» [3, с. 252].

Д. Донцов був особисто дуже ображений на В. Винниченка і звинувачував його у тому, що той постійно пише пасквілі на своїх політичних противників. В одному з оповідань В. Винниченка він впізнав себе в образі заржавілого цвяха. Про цей випадок згадує у своєму листі до Є. Чикаленка В. Липинський [29, с.680]. Тому Донцов теж дозволяв собі різкі нетактовні вислови щодо свого опонента: «...На засіданні Малої Ради в жовтні 1917 р. голова Генерального секретаріату В. Винниченко заявив, що він є «прихильником суверенности, але не сепаратизму», українські соціал-демократи, «тепер не видвигаємо гасла самостійности». Отже, як мозок того державного мужа уявляв собі суверенність, коли вона не була ані самостійною, ані сепаратизмом?.. З такою

психікою можна було організувати співочі товариства, союзи філателістів, есперантистів, але не державу і не розбурхані маси. Коли в травні 1919 р. російська навала залляла Україну, в одній місцевості питали селяне: Де отаман Петлюра? Чому він раніше не пояснив нам, хто такі більшовики?» [3, с. 247]. І далі: «28 квітня 1918 р. у ЦР заявив Винниченко про німців: «Коли б ми їх не покликали, у нас тепер був би той «соціалістичний рай, що у наших сусідів-більшовиків...» Хто знає пізнішу «еволюцію Винниченка», мимоволі мусить себе запитати, чи сі заяви висловлювала людина нормальна? Щоб перескочити від таких згрідлих слів оцінки більшовицького раю до адорації, на те дійсно треба було мати цілковито «вільну» від всяких політичних думок голову, в якій могли б міститися, залежно від переможних обставин, або одна, або їй протилежна політична концепція» [36, с. 312].

До цього хотілося б ще додати цінне, на наш погляд, зауваження Д. Донцова щодо світогляду В. Винниченка суто психологічного характеру: «Деякі драми В. Винниченка виставлялися в 1920-х рр. у Берліні. В рецензіях берлінської преси підкреслювали, що, коли судити з тих драм, то між ментальністю Москви і Києва великої різниці нема. Справді, хоч у Винниченка не було екзотичної тематики (було представлено життя української інтелігенції, як її бачив Винниченко), але дух автора тих творів, їхні проблеми, характер, дійсно, не різнилися від духу і проблематики Арцибишевих і Андрєєвих» [35, с. 203].

Таке світосприйняття голови Директорії було, на думку Д. Донцова, згубним для України, тому він і акцентував цьому увагу. У свою чергу, у «Заповіті борцям за визволення» В. Винниченко, у відповідь, нещадно критикував Д. Донцова, хоча, як сам признається у цьому ж творі, жодної його статті не читав(!?). В. Винниченко стверджує, що ворожість Донцова до українського соціалізму була не принципового, а особливого походження. «Будучи людиною з перечуленою амбіцією, він, очевидно, затаїв глибоку ненависть до соціалістів і, коли настав слушний момент, почав активно виявляти її» [37, п. 9]. «А коли вибухла революція і українські борці всіх напрямів, соціалісти, і противники соціалізму, дружно кинулись до відродження української державності, коли всяка людська українська сила була на вагу золота, й приймалася керівними організаціями з одвертими обіймами, чого Д. Донцов не спішив, як інші, з-за кордону на Україну, й не віддав свій розум, свою критику, своє уміння й розуміння будови держави, а все сидів по тих самих кав'яр-

нях?» «Люди, які знають його особисто, кажуть, що вдачею своєю він є боягуз» [37, п. 9]. І з особливою іронією, ненавистю та розпачем, В. Винниченко пише: «Найкращим моментом був момент поразки української революції, на чолі якої стояли соціалісти, момент захоплення Української Держави московським ворогом її. За цю поразку люди малопоінформовані в усіх даних нашої історії й кон'юктурі її під час боротьби з Москвою, а надто дуже емоціональні, обвинувачували керівників революційної боротьби, а надто соціалістів. Д. Донцов підхопив цей настрій і почав його роздмухувати, почав скупчувати весь свій гнів, зневагу, обурення молодих душ на «нездарах, м'якотілих безвольних соціалістах», які загубили українську державність. Поява на міжнародній сцені італійського фашизму дала йому «ідеологію», що замаскувала його особисту ненависть» [37, п. 9].

Таким чином, особиста ненависть, органічне несприйняття один одного, яке доходить, навіть, до образ, свідчать про неможливість порозуміння і співпраці. Зрозуміло, що для В. Винниченка Д. Донцов – лютий ворог, який сповідує фашистську ідеологію. Отже, розлад, ненависть, нетерпимість творців різних концепцій розвитку держави один до одного – це корінь зла, основна причина того, що зовнішні сили повернули Україну до її колоніального статусу.

На наш погляд, із кожної з розглянутих концепцій, можна було взяти, те, що на той період допомогло б об'єднати націю. Зокрема, В. Липинський і Д. Донцов стверджували про необхідність національної еліти, яка б вела націю до прогресивних перетворень. Вони доводили, що Україні необхідна незалежна держава. Якби В. Винниченко, як голова Директорії, як прихильник поступового розвитку соціалізму, звернув увагу на цінні думки В. Липинського про недоторканість особи, приватну власність на землю, об'єднання українських земель; скоріше всього припинилася б ворожнеча між ними, і прихильники українського консерватизму не відвернулися б від революції, а підтримали її. Переглянь голова уряду Директорії свої автономіські погляди, не тільки Д. Донцов і В. Липинський із розумінням ставились би до його діянь, але і багато хто із українських політиків, і перш за все Міхновський та його однодумці.

Неможливо виправити те, що вже відбулося 100 років тому. І цілком ясно, що В. Винниченко не міг і не повинен був сліпо зрікатися своїх ідеалів. Для ідеолога його рівня це неможливо. Але як політик (а політика будується на засадах

прагматизму) він мав лише слідкувати, які з них відкидало українське суспільство на той час і прислухатися до думок інших. Політик повинен сумніватися, коли його дії не дають бажаного результату, бо самовпевненість не допускає альтернативи, не визнає помилок і веде до поразки, або до повного краху. Ситуація вимагала від нього компромісів. Але компроміси, на жаль, виявився неможливим, а глибинну причину цього Донцов сформулював так: «Є ідеології, які приходять на світ уже скарловатілі, хирляві, вадливі. Такою хирлявою ідеологією і була ідеологія українського «національного відродження» XIX віку, на якій витиснули свою печать Драгоманов і Костомаров. У них було «стремління до миру», але не було «військового духу» не було свідомости, що силою треба зруйнувати старий світ, щоби збудувати новий. Не було свідомости засадничої ворожості своєї ідеології до чужої. Там, де не відчувалося, що нова ідея є тотальним запереченням старої, там не могла зродитися ясна ідея незалежності. Там, де не відчувалося, що за свою ідею треба боротися, там не могло бути «військового духа», який згірдливі прозвано «шовінізмом» і «зоологічним націоналізмом». Ось чому діячі революції (її «лідери»), гальмуючи народження ідеї самостійності, думку, що Україна вибореться, коли підеться проти Росії, не з нею, рівночасно гасили і той ентузіазм, той запал, який вибухав в масах і який був конче потрібний для всякої боротьби... Що тим вибирали собі з рук найціннішу зброю сього діячі 1917 року не бачили, бо підставою їх віри, стимулом їх акції, все була надія – ану ж зм'якне затвердле серце фараона...» [3, с. 252].

З багатьма думками, наведеними у цій довгій цитаті Донцова, можна погодитись. Донцов уважно слідкував за діями соціалістів, робив вірні спостереження, висновки. Зрозуміло, що для України – то були надзвичайно тяжкі часи – часи розбрату і хитання. Той величезний потенціал, який вони вкладали в боротьбу за власне самовизначення в роки Української революції, через невдале спрямування в потрібне русло, призвів до остаточної поразки. Питання «якої України ми хочемо?» жоден уряд, що був при владі, вирішити не зміг. Хитання між Москвою, Варшавою, Антантою, Німеччиною, але тільки не власними силами – сіяло дух песимізму та зневіри. Політичні прорахунки Центральної Ради, Гетьманату та Директорії прирекли українців гнути шию в чужому ярмі – чи то в московсько-більшовицькому, чи то в варшавсько-буржуазному.

В. Липинський зі свого боку стверджував, що історична місія України полягає в тому, щоб стати

синтезатором західних європейських та східних еліністично-візантійських культур. Реалізацією цього надзвичайно складного завдання Українська держава започаткувала б нову історичну епоху на Сході Європи і забезпечила б щасливіше життя не тільки для себе самої, але і для всіх сусідніх народів. Цю ідею автор «Листів...» називав «українським месіанізмом» [28, §6.]. Але, український месіанізм ХІХ ст., покликаний кардинально змінити, навіть врятувати державу, націю перед загальною кризою, своєї місії не виконав. Він виявився відбитком чужих настроїв.

Аналізуючи власну історію, інколи корисно дивитися на неї очима інших. Так, відомий американський економіст другої половини ХХ ст., лауреат Нобелівської премії М. Фрідмен у своїй роботі «Чотири кроки до свободи» [38, с.13-18] застерігає східно-європейські країни (до яких, до речі, належить Україна) від копіювання західноєвропейських моделей розвитку. Американець радить шукати свій власний шлях.

Багато хто з російських філософів, зокрема М. Бердяев, переконували, що особливість російського народу, його відмінність від інших народів, його винятковість, національна своєрідність у тому, що російську людини відрізняє особлива відкритість стосовно інших культур, нещадність самокритики, прагнення до «уселюдського єднання». Так само і українським мислителем ХІХ ст., перш за все М. Костомарову, П. Кулішу, імпонувала гегелівська ідея самобутності української нації. Ці «чужі ідеї» відволікали від розуміння істинного стану справ на даний момент в державі. Отже, стратегія копіювання, яка здебільшого притаманна Русі-Україні, деформувала в минулому і продовжує деформувати цивілізаційний вектор її розвитку. Ще одна популярна на той час ідея у формі «ні Європі», «ні Росії» теж виявилася неконструктивною. Насправді для Гегеля географічний детермінізм в політиці є лише одним з факторів, поряд з безліччю інших – антропологічних, культурних, психологічних та інших особливостей різних народів [39].

Інший видатний філософ Х. Ортега-і-Гасет, аналізуючи реалії ХХ століття, у своїй праці «Бунт мас» написав, що нові народи не мають «ідей». Коли вони ростуть в атмосфері, де існує чи існувала стара цивілізація, вони закутуються в ту ідею, яку вона їм подає. Українці не були «новим народом» в історичному розумінні. Такими їх можна сприймати лише в контексті модерного державотворення. Далі філософ стверджував, що «новітній варвар» (умовне позначення «нового народу», яке не має негативного змісту) ко-

ристується готовим набором ідей і не замислюється, звідки вони беруться, готовий приймати на віру, не терпить аргументів і доведень. Ортега-і-Гасет відмічає інтелектуальний герметизм, замкнутість, як одну із його головних рис. Тому цей новий тип не здатний до творчості, закріпленості, тяжіє до життя застиглою, яке приречене на вічне повторення, топтання на місці. Не може йти й мови про якийсь нонконформізм. Бути відмінним – це бути непристойним. А оскільки жодні раціональні аргументи не діють, важливий тільки матеріальний тиск...

Цей новий тип людини філософ порівнює з розпеченим немовля, яке потрапляє у зручний світ і сприймає його, як природне явище, дар природи, який можна використовувати. Це спадкоємець, який отримує від цивілізації – комфорт, безпеку, інші зручності та вигоди. При цьому він не має розуміння, що все це створено зусиллями вибраного кола людей і підтримується цими ж людьми, які є спеціалістами. Відзначається підвищення інтелектуальних можливостей і рівня здібностей масової людини. Однак цей інтелектуальний рівень застосовується лише для беззмістовного накопичення ідей із їхнім хаотичним застосуванням [40, с.6-8].

Вітчизняному історичному важко погодитися на використання цієї тези іспанського філософа для характеристики стану українців в роки Української революції. Цю тезу можна сприйняти лише як метафору. Сприймаючи її саме так, робимо висновок: нації, яка стає на шлях самостійного розвитку, потрібно вміти, або ж вчитися, застосувати досвід інших, враховуючи власні особливості, розумно трансформувати чуже до власних обставин, якщо немає можливості самим творити. Але сталося інакше: у той час, поки українські політики-теоретики, які, спираючись то на Костомарова і Гегеля, то на М. Бердяєва, вимальовували химерне майбутнє України, соціалісти «по чужих лекалах» руйнували вже існуючі засади суспільства, щоб на руїнах будувати нові. Правда, руйнуючи, вони не знали, з чого будуть починати нове, власне будівництво. Головним було підняти маси на знищення старого світу, як осередку зла і насильства, а новий створюватиметься з врахуванням, перш за все, інтересів трудового народу. При цьому, українські соціалісти постійно йшли за кимось, не торуючи власного шляху. Це урок історії, який слід пам'ятати й сьогодні. Погоджуємося з Д. Гаврилюком: «Якщо ми полишимо «отаро-егістичний» спосіб діяльності, ми дійсно станемо громадянами, які гордо скажуть: «Я – українець, моя країна – Україна, а ви – росіяни,

європейці і азіати – моє товариство” [1, с.11].

На думку багатьох вчених і дослідників, в Україні були всі умови, для того, щоб революція привела на її території до створення національної держава. Постільки Російська імперія зазнала краху, то завданням тодішніх українських вождів було на її руїнах збудувати нову національну державу. Але, несумісність поглядів на методи досягнення української державності закономірно вилилась у протилежні погляди на принципові засади цієї державності. Ані Д. Донцов, ані В. Липинський не дали у своїх працях чіткої моделі політико-правового устрою майбутньої незалежної України. А голова Директорії В. Винниченко залишався радикальним соціалістом – безком-

промисним і самовпевненим, незданим до компромісу. Він постійно налаштовував супроти себе своїх противників, через що унеможлилювалася співпраця, домовленість, порозуміння. В результаті – соціалістичний вектор Української революції став домінуючим, не розбавленим ніякими націоналістичними чи консервативними ідеями.

Деякі дослідники порівнюють Україну часів революції з рингом, де кожна з партій відстоювала своє «я». Таким чином, ми бачимо царство, що розділилося само в собі і не встояло. Бо іще у Святому Писанні було сказано, що всяке царство, яке розділилося само в собі – спустошиться; і всяке місто чи дім, що розділився у собі, не устоїть [41, гл. 12, вірш 25]. На жаль, так і сталося.

Література

1. Гаврилюк Д. Державницька концепція В. Липинського / Д. Гаврилюк // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Історія, економіка, філософія. – 2008. – Вип. 14. – С. 166–176. stationline.org.ua...86...derzhavnicka-konceptsiya-v... С. 11.
2. Донцов Дмитро Дві поетики України про «модерних» контактоvcів // Вибрані твори [Текст]: у 10 т. / редкол.: О. Баган (відп. ред.) [і ін.]; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич : ВФ «Відродження», 2011 – 2016. Т. 10: твори різних періодів / Упоряд., передм., комент. О. Баган. - Дрогобич: ВФ «Відродження», 2016. – 380 с.;
3. Донцов Дмитро. Авіронове насіння // Вибрані твори [Текст]: у 10 т. / редкол.: О. Баган (відп. ред.) [і ін.]; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич : ВФ «Відродження», 2011 – 2016. Т. 4: твори різних періодів / Упоряд., передм., комент. О. Баган. - Дрогобич: ВФ «Відродження», 2016. – 380 с.;
4. Винниченко В. Відродження нації / В. Винниченко. – К.: Політ. видавництво України, 1990. – Частина 3. – С. 542.
5. Лутчин Т. Націоналістична концепція Дмитра Донцова // thule.primordial.org.ua...lutchin-doncov.htm.
6. Квіт С. Трагічний оптимізм Дмитра Донцова // Слово і час, №3, 1993.- С.32-45.
7. Єндик Р. Дмитро Донцов - ідеолог українського націоналізму. — Мюнхен: Українське видавництво, 1955-1976с. ukrnationalism.com...dontsov-ideoloh...natsionalizmu...
8. Маланюк Є. Дмитро Донцов : [Український політичний діяч першої пол. ХХ ст. Д. Донцов] — С. 32-38 // books.zntu.edu.ua/book_info.pl?id=42286
9. Білас Л. В. Липинський і «територіалізм». – Сучасність, 1962 р., №№ 2 – 3
10. Вільчинський Ю. Українська національна ідея в історії В. Липинського. II Міжнародний конгрес українців: Філософія. – Львів, 33-41, 1994.
11. Дашкевич Я. Хам чи Яфет. Липинський і українська революція // Україна: Наука і культура. - Вип. 29. - К., 1996. - С.32 - 39.
12. Кухта Б.Л.. З історії української політичної думки: [Текст лекцій: Навчальний посібник] .-К.: Генеза. - 368 с. 1994.
13. Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський: історик, політичний діяч і мислитель. 5.IV.1882-14.VI.1931 // Сучасність. -1961. - Ч.6. - Червень - С.74-90.
14. Пеленський Я. В.Липинський – засновник державної школи в Українській історіографії // Український історичний журнал. – 1992. №2. – С. 139 – 141
15. Потульницький В. А. Політична доктрина В.Липинського. – УІЖ, 1992 р., № 9
16. Чижевський Д. Вячеслав Липинський як філософ історії // Дзвони. – 1933. – №6.
17. Шевчук В. Вячеслав Липинський – історик, політик та мислитель // Сучасність. – 1992. – №6. – С. 72 – 81.
18. Шморгун О. Українська ідея та українська ідеологія в державотворчій концепції Вячеслава Липинського // Політол. читання. — 1993. — № 4.
19. Турченко Ф., Заліська Н. Вячеслав Липинський — ідеолог української демократичної хліборобської партії // Вячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна/Редактор Ярослав Пеленський. Київ;Філадельфія, 1994. – С. 171-181.
20. Вячеслав Липинський та його доба: Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму // Книга третя. Наукове видання. – Упорядники: Т. Осташко, Ю. Терещенко. - Київ: Темпора, 2013. – 796 с.; іл.
21. Вячеслав Липинський та його доба: Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму // Книга перша. Наукове видання. – Упорядники: Т. Осташко, Ю. Терещенко. - Київ: Темпора, 2010. – 560 с.; іл.

22. В'ячеслав Липинський та його доба: Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. // Книга друга. Наукове видання. – Упорядники: Т. Осташко, Ю. Терещенко. - Київ: Темпора, 2010. – 624 с.; іл.
23. Липинський В. Хам і Яфет // Сучасність. — 1992. — № 6. — С. 66
24. В'ячеслав Липинський та його доба: Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. // Книга четверта. Наукове видання. – Упорядники: Т. Осташко, Ю. Терещенко. - Київ: Темпора, 2015. – 824 с.; іл.
25. В'ячеслав Липинський та його доба: В'ячеслав Липинський і Євген Чикаленко: діалог про майбутнє України // Книга третя. Наукове видання. – Упорядники: Т. Осташко, Ю. Терещенко. - Київ: Темпора, 2013. – 796 с.; іл.
26. Передерій І. Г. Роль громадсько-політичної діяльності В. Липинського у формуванні його науково-історичної концепції // ua.z-pdf.ru...3...istorichni...perederiy...rol-gromadsko...С. 3.
27. В'ячеслав Липинський та його доба: Меморіал до українського інформаційного комітету... // Книга четверта. Наукове видання. – Упорядники: Т. Осташко, Ю. Терещенко. - Київ: Темпора, 2015. – 824 с.; іл.
28. Андресюк Б., Горелов М. Липинський про загрози українській державності. Класократична версія §6. // Українська державність у ХХ столітті. – К.: Політична думка, 1996. litopys.org.ua/ukrxx/r03.htm.
29. Донцов Д. Том 1. Геополітичні та ідеологічні праці. - Львів: Кальварія, 2001. – 488 с.
30. Донцов Дмитро. Гріх проти духу // Вибрані твори [Текст]: у 10 т. / редкол.: О. Баган (відп. ред.) [і ін.]; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2011 – 2016. Т. 10: твори різних періодів / Упоряд., передм., комент. О. Баган. - Драгобич: ВФ «Відродження», 2016. – 380 с.;
31. Донцов Д. І. Рік 1918, Київ: Документально-художнє видання / Упоряд.:К. Ю. Галушко. – К.: Темпора, 2002. – 208 с.: іл.
32. Донцов Дмитро. Попутчикам (Відповідь) // Вибрані твори [Текст]: у 10 т. / редкол.: О. Баган (відп. ред.) [і ін.]; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2011 – 2016. Т. 4: твори різних періодів / Упоряд., передм., комент. О. Баган. - Драгобич: ВФ «Відродження», 2016. – 380 с.;
33. Донцов Дмитро. Гальванізатори трупів // Вибрані твори [Текст]: у 10 т. / редкол.: О. Баган (відп. ред.) [і ін.]; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2011 – 2016. Т. 4: твори різних періодів / Упоряд., передм., комент. О. Баган. - Драгобич: ВФ «Відродження», 2016. – 380 с.;
34. Донцов Дмитро. Про баронів середньовіччя і баранів із байки // Вибрані твори [Текст]: у 10 т. / редкол.: О. Баган (відп. ред.) [і ін.]; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2011 – 2016. Т. 4: твори різних періодів / Упоряд., передм., комент. О. Баган. - Драгобич: ВФ «Відродження», 2016. – 380 с.;
35. Донцов Дмитро. Нерозрита могила // Вибрані твори [Текст]: у 10 т. / редкол.: О. Баган (відп. ред.) [і ін.]; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2011 – 2016. Т. 4: твори різних періодів / Упоряд., передм., комент. О. Баган. - Драгобич: ВФ «Відродження», 2016. – 380 с.;
36. Донцов Дмитро. Череди чи еліта // Вибрані твори [Текст]: у 10 т. / редкол.: О. Баган (відп. ред.) [і ін.]; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2011 – 2016. Т. 4: твори різних періодів / Упоряд., передм., комент. О. Баган. - Драгобич: ВФ «Відродження», 2016. – 380 с.;
37. Винниченко В. Дмитро Донцов. // Заповіт борцям за визволення / В. Винниченко. – К.: Видавниче товариство «Криниця» книголюбів України, 1991. [storinka-m.kiev.ua>article.php?id=767](http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=767)
38. Фрідмен М. Чотири кроки до свободи. // Суспільні науки і сучасність. - 1991 року, № 3, с. 13 - 18.
39. Гегель Г. Філософія історії // Гегель Г. Твори. Т. 8. С. 83- 93.
40. Ортега-і-Гассета Х. Бунт мас. Переклад Вольфрама Бурггарда // [ae-lib.org.ua>texts/ortega-y-gaset_masa__ua.htm](http://ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset_masa__ua.htm). С. 6 – 8.
41. Библия. Книга священного писання Ветхого и Нового завета. Каноническое издание. – SGP. Vox 516 Chicago. IL 60690-0516 USA, 1990.